

directeur van de fabriek, schakelde hem ook in voor allerlei klusjes in en om het huis. Een nevenactiviteit die al snel van levensbelang zou blijken voor Theo. Het Ruhrgebied, het hart van de Duitse oorlogsindustrie, lag bijna dagelijks onder vuur en Hagen-Haspe was geen uitzondering. In de nacht van 1 op 2 oktober 1943 lieten bommenwerpers van de RAF honderden bommen los boven de stad. Theo had nachtdienst bij de fabriek, maar kwam met de schrik vrij. De binnenstad van Hagen-Haspe daarentegen was zwaar verwoest en Theo mocht opdraven om overal nieuwe ruiten te zetten.

Hagen-Haspe na bombardement

Het was bijna Theo's beurt om met verlof te gaan en hij kon niet wachten tot hij naar huis mocht, tot een andere Vaassenaar hem om een gunst vroeg. De man vroeg of hij in Theo's plaats met verlof mocht. Het was geen eenvoudige gunst. Theo zou borg moeten staan voor de man. Als hij niet terug zou komen, dan zou Theo kunnen fluiten naar zijn verlof. Theo kende de man. Hij was in dienst bij zijn broer Jan als elektricien. Hij besloot de man te vertrouwen.

Als Theo niet werkte in de fabriek, dan was hij bij directeur Kaminsky thuis. Iedere keer als het luchtalarm klonk, moest hij de koffers van de dochters van Kaminsky naar de schuilkelders dragen. Dwangarbeiders waren er niet toegestaan, maar Theo had in de loop der maanden een goede band opgebouwd met zijn werkgever. Ook hij mocht in de kelder blijven.

Intussen werden de weken maanden en er was geen spoor van de Vaassense elektriciën. De wetenschap dat hij daardoor niet meer naar huis zou mogen, maakte Theo's heimwee alleen maar groter. In november 1943 besloot hij de gok te wagen, zonder toestemming van de Duitsers. Niet-Duitsers mochten geen treinkaartjes kopen, maar hij wist iemand te overtuigen voor hem een vervoerbewijs aan te schaffen. Even leek het allemaal goed te gaan en de grens met Nederland kwam al in zicht, tot Duitse controleurs aan boord van de trein kwamen.

*Theo Labberton voor kasteel
Cannenburch*

Theo had geen schijn van kans. De Duitse soldaten sleurden hem uit de trein en brachten hem naar een gevangenis in Gronau en daarna naar Münster. De Gestapo verhoorde hem non-stop en schuwde geen enkele vorm van geweld. 'Ik krijg meer stokslagen dan eten', schreef hij over deze periode. Na Münster ontbrak ieder spoor van Theo Labberton.

Dirk en Joop

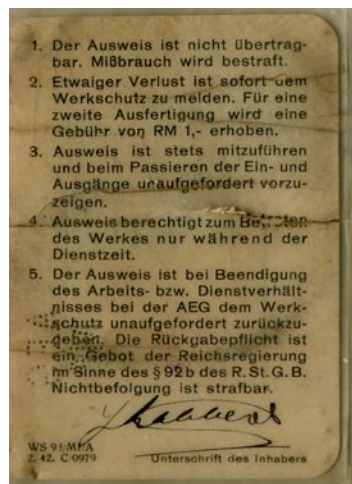
Theo's broers Dirk en Joop hadden in de tussentijd niet veel meer geluk. Dirk werd op 8 juni 1943 uitgezonden en moest telegraafpalen plaatsen in Kattowice in Polen. Joop meldde zich krap drie weken later op 28 juni 1943 voor de Arbeitseinsatz op het treinstation in Vaassen. Hij was ervan overtuigd dat hij toch afgekeurd zou worden. Hij was door een ongeluk in zijn jonge jaren blind geraakt aan zijn rechteroog en hij ging nog naar school.

Het bleek een misrekening. Samen met vijftien andere jongens uit Vaassen, waaronder Frits Slijkhuis en Tiemen Buienhuis, werd hij direct op transport gezet naar “Durchgangslager Rehbrücke” in de buurt van Berlijn. Het doorvoerkamp barstte uit zijn voegen. Het kon zo’n duizend mensen herbergen, maar dat aantal werd fors overschreden. Dwangarbeiders van allerlei nationaliteiten werden hier verdeeld over Duitsland.

Joop bleef in de buurt van Berlijn. Hij moest aan de slag bij A.E.G Borsigwalde in Berlijn. De fabriek lag op een groot industrieel complex naast de Deutsche Waffen und Munition fabriek (DWF). ‘Als hier gebombardeerd wordt, zitten we niet goed’ was de eerste gedachte die door Joops hoofd schoot. Iedere dag moest hij met de S-bahn naar de fabriek, waar hij 12 uur moest werken als ankerwikkelaar voor elektromotoren voor onderzeeboten (U-Boten), voordat hij weer terug mocht naar zijn ‘Lager’ 15 kilometer verderop. Alleen zaterdagmiddag en zondag was Joop vrij. Aanvankelijk bezocht hij als Nederlander in redelijke vrijheid met zijn barakgenoten bezienswaardigheden in Berlijn. Het was een voorrecht dat alleen mannen van het ‘zuivere Germaanse ras’ kregen, maar voor Joop was het slechts een pleister op de wond.

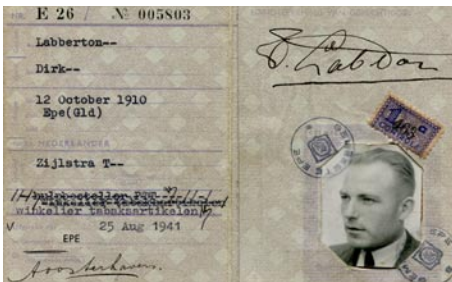

Werkausweis AEG Joop Labberton voorzijde

Werkausweis AEG Joop Labberton achterzijde

Joop vond het leven in Duitsland verschrikkelijk. Zijn ‘Lager’ bestond uit 20 houten barakken, met ieder acht kamers. Hij deelde zijn kamer met zeven Nederlanders, die hij rook zodra hij de kamer binnenkwam. Er was geen stromend water, dus douchen of wassen was niet mogelijk. Binnen mum van tijd had iedereen last van vlooiën, luizen en wandluizen. ‘Veel krabben, maar je went eraan’, schreef hij naar zijn ouders. Joop had vreselijke heimwee en schreef iedere week een brief naar zijn ouders. Als het had gekund had hij nog meer geschreven, maar de Duitsers stonden maar een beperkt aantal brieven toe, die ze overigens streng controleerden op de inhoud, voor ze op de post gingen. Joops ouders stuurden behalve brieven, ook geregeld voedselpakketten en bericht dat zijn broer Dirk vanwege ziekte op 16 september 1943 was teruggekeerd naar Vaassen. Af en toe had hij ook post van Theo ontvangen, tot zijn broer was opgehouden met schrijven.

Persoonsbewijs Dirk Labberton

treinkaartjes Kattowice

Met de komst van de winter verslechterde de situatie in het kamp van Joop. Ze kregen zes briketten per dag om de kachel mee te stoken, maar dat was bij lange na niet genoeg om het stenen ding warm te krijgen. Naast hun barak was de kolenopslag, die de Duitsers streng bewaakten met herdershonden. Kolen stelen, net zoals koolrapen stelen uit de kelder, was een hachelijke onderneming, maar de mannen hadden geen keus. Om beurten stalen ze wat ze nodig hadden om te overleven en Joop was keer op keer blij als zijn beurt weer voorbij was. Als de bewakers je betraptten, moest je naar het Arbeits Erziehungs Lager (A.E.L) in Oranienburg.

Controle kaart verstuurde brieven Joop Labberton (voor- en achterzijde)

Berlijn onder vuur

Joops angst voor bombardementen was volledig terecht. Herhaaldelijk vonden geallieerde bommenwerpers doelwitten in Berlijn. In de nachten van 22 op 23 november en 23 op 24 november 1943 voerde de RAF grootschalige luchtaanvallen uit op Berlijn. Joop schreef aan zijn ouders:

'Ik ben nog gezond en hetzelfde hoop ik van jullie ook. Vandaag woensdag 24 november hebben wij nog niet gewerkt, want 23 nov. dus dinsdagavond is er driemaal luchtalarm geweest. De vorige dag precies zo, ook al zo vroeg. Er waren veel vliegtuigen in de lucht. Die twee dagen heb ik wel even in angst gezeten maar nu is alles gelukkig weer voorbij. Je hebt nu de kans dat ze iedere nacht komen. Allebei de avonden was het zo licht dat je de krant kon lezen. Wij zijn gisteren de stad in geweest. Het is verschrikkelijk daar! Vrouwen met kinderen die lopen op straat en hebben totaal niets meer. Koeien lopen zo maar rond op straat. De mensen worden knettergek als dit zo door gaat. Je snapt nog niet dat ze er geen genoeg van krijgen. En toch moet het doorgaan anders komt er nooit een eind aan.'

In de nacht van 25 op 26 november was het opnieuw raak en werd Joops barak getroffen. In totaal bombardeerden maar liefst 1590 bommenwerpers gedurende die drie nachten de hoofdstad. Grote vuurstormen vernietigden en beschadigden

8701 woonhuizen, 104.613 flats en appartementen en ook monumentale gebouwen zoals Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche en het Charlottenburgkasteel werden verwoest. Het succes van de geallieerden betekende voor 4330 mensen de dood, waarvan 157 dwangarbeiders en 574 slachtoffers die nooit zijn teruggevonden. Het betekende ook het einde van de Berlijnse dierentuin. Slechts enkele dieren wisten aan hun brandende verblijven te ontsnappen. Wilde dieren zoals luipaarden, panthers en jaguars liepen door de verwoeste straten van Berlijn en moesten afgeschoten worden.

Joop overleefde het bombardement in een schuilkelder. De volgende dag moesten ze met de S-bahn naar een groot kamp met ongeveer 1000 barakken in Hennigsdorf, net buiten Berlijn. Hennigsdorf was een verademing. De mannen kregen goed te eten en veren bedden. Iedereen moest zijn verloren voorwerpen opgeven en ontving wat kleding van de Duitsers. Het werk in de A.E.L. fabriek ging gewoon door. Hennigsdorf lag nog eens 15 km verder dan het oude kamp, dus de mannen moesten 's morgens vroeger opstaan.

Op 5 december 1943 schreef Joop aan zijn ouders:

'Ik zit op dit moment ver buiten de stad omdat Borsigwalde en omstreken een zwaar bombardement heeft gehad. Het was vrijdag 26 november 's avonds 9 uur luchtalarm. Ze begonnen te schieten en meteen vielen bommen en brandbommen, honderden tegelijk. Ik ging meteen naar de loopgraven met een andere jongen. We lagen daar net of het fosfor viel 30 meter van ons op de barakken. In tijd van een half uur was het hele kamp weg. Zo verschrikkelijk knappen en schieten, de oorvliezen zouden je knappen. Maar goddank in ben behouden. Moeder maak je niet ongerust hoor! Er zijn als ik gehoord heb geen buitenlanders gedood, alleen de Ober Lagerführer is levend verbrand. Het is maar een D. Met die lui heb ik absoluut geen medelijden meer mee. Je moet in Vaassen ook geen medelijden hebben met die lui, je moet ze gewoon tegenwerken. Het zijn zulke klere leiders dat kan als ik thuis ben veel van vertellen.'

Theo

Ook directeur Kaminsky had geen idee waar zijn trouwe hulp- en toeverlaat was gebleven. Hij besloot hoogstpersoonlijk naar Vaassen te gaan om Theo op te halen, maar niemand wist waar hij was. Hij gaf echter niet zomaar op. In januari '44 hoorde hij van een hooggeplaatste Duitse politiefunctionaris in Arnhem waar Theo was. Hij was na zijn verhoren naar een "Arbeits Erziehungs Lagerkamp" overgebracht en in december was hij in het ziekenhuis beland. Kaminsky haalde Theo terug naar Hagen Haspe.

Van een redding was echter geen sprake, want Hagen Haspe bleek een ware hel geworden. Ieder bombardement zorgde voor nieuwe doden en Theo kon het aantal mannen, maar ook vrouwen en kinderen dat hij begraven moest, al gauw niet meer tellen. Soms moest hij mensen zelfs twee keer begraven, als ze na een bombardement weer bovengronds waren gekomen. Het was verschrikkelijk.

De Duitsers waren ronduit sadistisch en hij zag vooral hoe de Russen het zwaar hadden. Theo moest gedwongen toezien hoe een jonge Rus de hoofden van zijn kameraden door een strop moest duwen, alvorens ze werden opgehangen. Ze hadden een brood gestolen, een daad waar je gezien de omstandigheden nauwelijks schande van kon spreken. Voedselpakketten kwamen niet aan of werden vroegtijdig geplunderd en als ze compleet aankwamen dan was het brood vaak onderweg al uitgedroogd en beschimmeld. Theo rekende al niet meer op de pakketten. Hij ving kikkers en at paardenbloemen.

Joop

Ook Joop hoopte vurig op verlof, maar net als zijn broer tekende hij in 1944 voor het verlof van een ander. Andries Hannard uit Leiden had een vrouw en kinderen thuis, die hem nodig hadden. Joop was alleenstaand. Hij vertelde Andries dat hij niet terug hoefde te komen en dat was wat de Leidenaar deed.

Weer terug in Borsigwalde

Op 22 juli 1944 keerde Joop terug naar Borsigwalde. Dit keer op een 14mans-kamer in een stenen barak, in houten bedden zonder luizen. Joop schikte zich zo goed mogelijk in zijn lot. Hij las veel en raakte bevriend met Gerrit Floors uit Deventer en Marinus Nijkamp uit Vaassen, twee van de 42 Nederlanders in het kamp. In de tussentijd werden de oude barakken herbouwd en een maand later moest Joop opnieuw verhuizen. Zijn nieuwe kamergenoot, Gerard de Kruif, uit Amsterdam hing zich niet veel later op in de fabriek van A.E.G. Hij kon er niet meer tegen.

“Panzergraben” graven in Küstrin

Tijd om ergens bij stil te staan was er nauwelijks. In het najaar van 1944 stond het hele kamp op stelten. Alle dwangarbeiders werden uit hun bed gehaald en op de trein naar Küstrin, een stad aan de Oder, gezet. Het Sovjetleger kwam eraan en als laatste verdedigingslinie moesten tankgrachten gegraven worden. Het was een massale, barbaarse onderneming. Naar schatting werden maar liefst 15.000 dwangarbeiders ingezet en de SS-bewaking was meedogenloos. Ook Joop was getuige van een executie van een dwangarbeider.

Gerrit

Operatie Todt

Ook in Nederland moest er gegraven worden. Op 30 september 1944 gaf Hitler het bevel tot uitbreiding van de Westwall. “Mit allen Mitteln eines Volksaufgebots”, met alle beschikbare mankracht. Doordat in Frankrijk en België de geallieerde legers snel oprukten naar het oosten en het noorden, moest in augustus 1944 de Westwall per direct in staat van verdediging worden gebracht. ‘Organisatie Todt moest de verdedigingslinie vanaf Kleef langs de oostzijde van de IJssel, het Zwartewater, de Smildevaart, om Assen heen en verder langs de Noord Willemsvaart, naar de Eems bouwen. Alle mannen die niet

reeds opgeroepen waren, moesten zich nu melden op de verzamelplaatsen, waaronder de feestweide naast kasteel Cannenburgh in Vaassen en de Eierhal in Epe.

BEVEL.

Op bevel der Duitsche Weermacht moeten alle mannen in den leeftijd van 17 t/m 40 jaar zich voor den arbeidsinzet aanmelden.

Hiervoor moeten **ALLE** mannen van dezen leeftijd onmiddellijk na ontvangst van dit bevel met de voorgeschreven uitrusting op straat gaan staan.

Alle andere bewoners, ook vrouwen en kinderen, moeten in de huizen blijven totdat de actie ten einde is. De mannen van de genoemde jaargangen, die bij een huiszoeking nog in huis worden aangetroffen, worden gestraft, waarbij hun particulier eigendom zal worden aangesproken.

Bewijzen van vrijstelling van burgerlijke of militaire instanties moeten ter contrôle worden meegebracht. Ook zij, die in het bezit zijn van zulke bewijzen, zijn verplicht zich op straat te begeven.

Er moeten worden medegebracht: warme kleding, stevige schoenen, dekens, bescherming tegen regen, eetgerei, mes, vork, lepel, drinkbeker en boterhammen voor één dag. Medegebrachte fietsen blijven in het bezit van den eigenaar.

De dagelijksche vergoeding bestaat uit goeden kost, rookartikelen en vijf gulden.

Voor de achterblijvende familieleden zal worden gezorgd.

Het is aan alle bewoners der gemeente verboden hun woonplaats te verlaten.

Op hen, die pogen te ontvluchten of weerstand te bieden, zal worden geschoten.

Oproep organisatie Todt

Hein Labberton maakte zich grote zorgen over zijn zoon Gerrit, die tot dan toe thuis had kunnen blijven om te helpen op de boerderij. In de eerste helft van oktober 1944 hielden de Duitsers grote razzia's op de Veluwe om verzetsleden en mannen op te sporen die zich aan het aanmeldingsbevel onttrokken hadden. Op aandringen van zijn vader, meldde Gerrit zich op de feestweide in Vaassen en onder dwang moest hij samen met tientallen andere dorpsgenoten te voet naar de IJssel om daar in de buurt van Windesheim loongraven te graven.

Armband Organisatie Todt

Co Lieferink, kernmaker bij de Vulcanus in Vaassen, werd te werk gesteld in Olst langs de IJssel. Hij schreef over operatie Todt:

'Ik woonde in Vaassen. Ik had een fiets met voorop een houten band en achterop een autoband. Zo ging ik voor het eerst naar Olst. Ik was er nog nooit geweest. Er gingen hele groepen 's morgens die kant uit. Langs het kanaal, over het Vlekkertseveld, richting Welsum. Daar was de pont over de IJssel en werden we overgezet. In Olst wemelde het van de Duitsers . Onder begeleiding van die lui brachten ze ons naar plekken waar je loopgraven moest maken. Het ging overal door tuinen en boomgaarden. Je moest twee meter diep zijn met opstaande rand aan de bovenkant. Als je twee meter klaar had zat je taak erop en kon je om vier uur weer naar huis gaan. Ik moet zeggen dat het meestal oude Duitsers waren en die dreven je niet op en hielden wel van een praatje. Je moest zeven dagen werken. Je kreeg 5 gulden per dag, 's middags warm eten, dat werd in een slachterij in Olst gekookt en we kregen een half brood. Ik had op de Vulcanus gewerkt en daar kreeg ik fl. 4,32 per week. Het geld was altijd nieuwe briefjes en je kreeg het zondags. Maar eind oktober werd het hoogwater en de pont voer niet meer en we hoorden 's middags dat we niet meer terug mochten naar huis. Iedereen moest blijven en daar letten de Duitsers goed op. In groepen werd je ergens naar toegebracht. Ik werd met zo'n zestig mensen naar een soort kasteel gebracht. Dat was gevuld met stro. Je kreeg allemaal een deken. Er was geen licht en er waren maar een paar toiletten. Het was al gauw een vieze boel. We gingen ergens buiten zitten. Ik had het een paar dagen aangezien en er deden geruchten de ronde dat we verder richting Duitsland gingen. De Duitser waar ik onder werkte kon erg goed Hollands en ik kon goed met hem opschieten. Meer een vaderfiguur. Ik vertelde hem dat mijn ouders 40 jaar getrouwd waren en of hij er niet voor kon zorgen dat ik een dag naar huis kon gaan. Hij vroeg mijn persoonsbewijs en zou zien wat hij kon doen. Hij kwam terug met een stempel op mijn persoonsbewijs en ik kon gaan. Er voer een bootje naar Welsum. Ik heb de

deken en de schop meegenomen. Daar wees mij een mof nog wel op maar ik zei dan klauwen ze het. Ik heb Olst verlaten en ben ondergedoken. Ik heb er nooit meer iets van gehoord. De stempel staat nog op mijn persoonsbewijs met als datum 4-11-1944 en het hakenkruis staat erop. ‘

Persoonsbewijs met datum Co Lieferink

30 november 1944 was het werk bij Windesheim gedaan en werd Gerrit overgeplaatst naar een locatie langs de weg van Apeldoorn en Zwolle. Daar moest hij eenmansgaten langs de kant van de weg, zogenaamde ‘Splitterboxen’, graven. Duitse soldaten gebruikten deze om te schuilen bij vijandelijk vuur.

Dwangarbeiders bij boerderij “de Boskamp” in Olst 1944

Naar schatting hebben de Duitsers 60.000 Nederlandse mannen gedwongen om te werken voor Organisatie Todt. Sommige Nederlanders moesten het met hun leven bekopen.

Joop

Voedselschaarste

Terug in Borsigwalde verslechterde Joops leefomstandigheden met de dag. In oktober 1944 schreef hij aan zijn ouders dat hij voor de 140 Mark die hij verdiende, niets kon kopen. De schaarste was enorm, dus hij stuurde het geld maar naar huis. Gezond blijven was vrijwel onmogelijk in de kampen en Joop belandde veertien dagen op een ziekenkamer in de fabriek met angina en zweren op zijn benen.

De chaos werd in de tussentijd steeds groter. Het luchtalarm ging te pas en te onpas af en meestal moesten de mannen om niets de schuilkelders in. Na ieder bombardement lag het werk in de fabriek stil, omdat de dwangarbeiders puin moesten ruimen. Door de voortdurende bombardementen werd de sfeer steeds grimmiger en grimmiger. Op een dag na werktijd was Joop getuige van een executie van drie Italianen op de binnenplaats van de fabriek. De groeiende geallieerde dreiging maakte de Duitsers alleen maar gewelddadiger.

Terug naar Nederland

Op een zondagmorgen arriveerde een Russische tank van de stoottroepen bij het Lager van Joop. De Russische bemanning deelde brood uit. Ze bleken op verkenning en trokken zich weer terug. Later die dag ontvingen de kampbewoners een bevel van de Lagerführer. Ze moesten zich lopend naar een kamp in Nauen/Rathenow, richting de Elbe, begeven. De Duitsers waren al snel in geen velden of wegen meer te bekennen. Ze waren vrij, maar de dertig kilometer bleek een helse tocht. Duizenden vluchtelingen waren op drift en langs de kant van de weg lagen dode paarden, waar stukken vlees uit gesneden waren. Joops colonne werd zelfs beschoten door Russische vliegtuigen. Eindelijk aangekomen in het kamp, bleek na een

beetje havermoutpap, de rust van korte duur. Ze moesten zo snel mogelijk naar de andere kant van de Elbe, maar de rivier oversteken bleek een opgave. Bij Havelberg zagen ze Amerikaanse troepen aan de overkant, maar deze weigerden hulp te verlenen. Joop en een paar andere mannen vonden uiteindelijk een Nederlands kolenschip dat ze naar de overkant bracht. Een Amerikaanse vrachtwagen bracht ze verder naar Seehausen, waar ze ondergebracht werden in een school. Nederland kwam steeds dichterbij en in een lege kolentrein legden de mannen de laatste afstand af. Via België kwam Joop aan in Maastricht. Onder de luizen, maar eindelijk weer voet op Nederlandse bodem. Hij werd bespoten met D.D.T. en ondergaat twee medische keuringen, waarna hij op eigen gelegenheid verder naar huis reisde. Op 18 juni 1945 bij de Cannenburcherbrug over het kanaal zag hij zijn broer Jan, die de brug aan het repareren was. Jan kon het nauwelijks geloven. Zijn broer was onherkenbaar veranderd. Hij was gekleed in een lange oude jas en zijn hemd was tot zijn middel weggerot. Jan bracht zijn broer thuis, waar Joop na een paar dagen ernstig ziek werd. Hongeroedeem en pleuritis eisten hun tol.

Nog een week later, op 27 juni 1945, dook ook Theo weer op in Vaassen. Wat er met hem gebeurd was, kwam niemand te weten. Hij vertelde ontluisd te zijn in Susteren en dat was alles wat hij erover wilde zeggen. Vergeten was het beste, hij moest door. Zijn broer Joop lag ruim een jaar op bed en pakte daarna ook weer zijn oude leven op.

“Verkeerde Hollander”

De oorlog was voorbij en de familie Labberton eindelijk weer compleet. Jan Gerrit en Hendrik Leendert hadden de dans volledig weten te ontspringen en Dirk, Gerrit, Joop en Theo waren weer veilig thuis. Al snel was het leven weer als voorheen en er werd nauwelijks nog gesproken over de oorlog. Aan de oppervlakte tenminste. Het grootste deel van de herinneringen leefde onuitgesproken voort.

Veel Nederlandse gezinnen raakten ontwricht door de gevolgen van de Arbeitseinsatz. Naast de vele duizenden dwangarbeiders die gestorven waren in de oorlog, was het leven voor de teruggekeerden ook niet makkelijk. Ze werden gezien als 'verkeerde Hollander', omdat ze zich niet verzet hadden tegen de Duitsers en in plaats daarvan voor ze hadden gewerkt. Spreken over de tijd in Duitsland was een groot taboe en na hersteld te zijn van de fysieke gevolgen van de oorlog, kwamen later voor velen pas de psychische problemen.

Van de naar schatting 530.000 Nederlanders die verplicht voor de Duitsers te werk zijn gesteld zijn er ruim 30.000 om het leven gekomen. Tenminste zeven hiervan kwamen uit de Gemeente Epe.

Geraadpleegde bronnen

Karel Volder, Werken in Duitsland 1940-'45, Amsterdam 1990

Familiearchief Labberton, Vaassen

Streekarchief Hattem-Epe-Heerde

Familiearchief Lieferink, Vaassen

Archief Frans Schumacher Vaassen

Jodenvervolging in Vaassen en omstreken

Auteur: Hans Achterbergh

Voor 1940 woonden in de verschillende dorpen van de gemeente Epe verscheidende Joodse families. Onderzoek heeft uitgewezen dat in Vaassen kort voor 1940 geen Joodse families meer woonden. De gemeente Epe ligt op de Veluwe, een gebied dat zich uitstrekt van Hattem tot Ede en van Epe tot Harderwijk. Een bosgebied waar zich voor de oorlog al overal verspreid zomerhuisjes bevonden. De Veluwe was 80 jaar geleden een groot aaneengesloten bos- en heide gebied met veel laag struikgewas tussen de bomen en doorsneden door een enkele grote weg van oost naar west. Verder smalle zandwegen door bos en hei. Een gebied waar de Duitsers zich in het donker niet graag waagden. Zo wordt dit gebied al snel na 10 mei 1940 een plek waar mensen om welke reden dan ook kunnen onderduiken en waar het verzet een schuilplaats vindt voor haar activiteiten.

Na de inval van de Duitsers in Nederland zoeken al veel mensen om diverse redenen, (geloof, Ned. Militair, politieke opvatting) een schuilplaats in dit gebied. Onder hen veel Joodse mensen. Dat aantal neemt toe als de onderdrukker o.l.v. Seys-Inquart, de Joden allerlei geboden en verboden oplegt, ze oppakt en zelfs razzia's houdt en hen per trein (NS) naar het doorvoerkamp Westerbork in Drenthe vervoert.

Er zijn Joodse mensen die dat niet afwachten en proberen te ontkomen door onder te duiken. Zo ook in en rond Vaassen. Bij boeren, in vakantiehuisjes in het bos, in "Het Verscholen Dorp" (Vierhouten) maar ook bij families in het dorp.

Toen in 1943 de razzia's steeds dreigender werden organiseerde het verzet op de Veluwe een vluchtlijn vanuit Amsterdam naar verschillende plekken op de Veluwe. Katarina Coenen uit Emst was één van hen die de Joodse mensen opving en verzorgde. Ze kookte voor onderduikers. Bracht in de nacht eten ergens in het bos. Ze verzamelde voedselbonnen, nodig om aan extra eten te komen. Op een dag vroeg het plaatselijk verzet haar om Joodse gezinnen en kinderen uit Amsterdam per spoor naar de Veluwe te brengen. Dat heeft ze verschillende keren gedaan. Ze hoorde dan in een café in Amsterdam dat ze bijvoorbeeld naar een huis in de Warmoesstraat moest gaan. Van daar nam ze met veel risico - de Duitsers controleerden overal - een gezin met vijf kinderen mee naar Emst. Zo bracht ze vaker Joodse gezinnen en kinderen per spoor naar Emst en Vaassen.

In Vaassen verspreidde het verzet deze mensen over een groot gebied. Soms werden deze onderduikers bij gevaar naar een ander-onderduikadres gebracht. NSB'ers en Duitsers maakten jacht op de ondergedoken Joden. Ds. Van Deelen ving hen op en bracht hen onder in en rond Vaassen. Hij onderhield het contact met hen. Sommige onderduikers verbleven tot de bevrijding met een vals persoonsbewijs bij hun "oom" en "tante". Zo bracht ds van Deelen de Amsterdamse Joodse jongen Maurice Simon Coster met een vals persoonsbewijs als "neef Theo" onder bij zijn "oom" en "tante" Van Beek. Na de oorlog heeft hij de naam Theo aangehouden. Barend van Beek was hoofd van de Chr. Basisschool in de Kosterstraat in Vaassen. Theo zat in Amsterdam in klas 1L2, de klas van Anne-Frank. Lenie Duyzend ook een klasgenoot zat ondergedoken in Vierhouten in "Het Verscholen Dorp". Theo kon zich min of meer vrij in Vaassen en omstreken bewegen. Hij ging bijvoorbeeld dagelijks naar school, het Chr. Lyceum in Apeldoorn. Veel Vaassenaren moeten geweten hebben wat zijn echte identiteit was. Zijn vader zat in Hattem ondergedoken. Zijn moeder had geen Joods uiterlijk, bezat een vals persoonsbewijs en bleef in Amsterdam en bezocht haar zoon 1x per maand. In de zomer van 1944, kort voor de Hongerwinter, komt ze ook bij de familie

Van Beek inwonen. Op 17 april toen Vaassen vanuit Noord-Apeldoorn door Canadezen werd bevrijd werd de familie Coster herenigd. Na de oorlog vertelde Theo dat er iedere avond ook een SS'er ingekwartierd was bij de familie Van Beek. Deze Duitse officier at iedere avond mee aan tafel. Op een dag vroeg hij Theo : “Lust je vis ?” Hij antwoordde: “Ja, maar alles is op de bon.” De Duitse officier: “Als jij voor een mand zorgt, zorg ik vanavond voor vis bij het eten. Vanmiddag na school gaan we samen op pad”. Die middag gingen beiden op weg. Een stuk lopen naar het Apeldoorns kanaal. Daar gooide de officier een handgranaat in het water en gaf Theo de opdracht de dode vis in de mand te doen. Die avond aten ze vis.

In 1955 is Theo verhuisd naar Tel-Aviv. Hij werkte daar als spelletjes ontwikkelaar. Hij schreef het boekje: “De Klas van Anne Frank”. Theo is inmiddels overleden.

De totstandkoming van het boekje “75 jaar vrijheid” en de inrichting van de exposities zijn mede mogelijk gemaakt door:

Ursulagilde Vaassen

Stichting Kerstmarkt Vaassen

Stichting Vaasaqua Vaassen

Stichting 75 jaar Vrijheid in de gemeente Epe

Veluwe Remembers

Daams' molen Vaassen

A.Hein Gommers Vaassen

Gelders Landschap en kastelen.

Interieuradvies en realisatie van Triest

Dorpsstraat 47

8171 BL Vaassen

☎ 0578-574080

✉ homemadeby@vantriest.com

www.homemadeby.nl

Boomverzorging Bouwmeester.

Windhoek 5

7345 EH Wenum-Wiesel

☎ 055-3121041

EEN BOEKJE OPEN

Laat uw biografie schrijven

Hét perfecte cadeau namens de hele familie

☎ 06-45636768

✉ mail@eenboekjeopen.com

www.eenboekjeopen.com

Bosch machinale houtbewerking

Hazenweg 2

8162 RH Epe

☎ 06-28599507

✉ info@boschmh.nl

Exposities 75 jaar vrijheid Vaassen

Museum Vaassen Historie

Dorpsstraat 73A

8171 BM Vaassen

“Mobilisatie en meidagen 1940”

12 maart 2020 t/m 30 augustus 2020

Openingstijden:

Donderdag 13:30 uur-16:30 uur

Vrijdag 13:30 uur-16:30 uur

Zaterdag 11:00 uur-16:00 uur

Daam's Molen

Jan Mulderstraat 18

8171 CD Vaassen

“Luchtbescherming en luchtoorlog 1940-1945”

4 maart 2020 t/m 30 augustus 2020

Openingstijden:

Dinsdag 10:00 tot 17:00 uur

Woensdag 10:00 tot 17:00 uur

Donderdag 10:00 tot 17:00 uur

Vrijdag 10:00 tot 17:00 uur

Zaterdag 10:00 tot 17:00 uur

Zondags 13:00 tot 17:00 uur

Op maandags gesloten

Bouwhuis kasteel Cannenburch

Maarten van Rossumplein 4

8171 EB Vaassen

“Gedwongen werken voor de bezetter”

31 maart 2020 t/m 1 juni 2020

Openingstijden:

Dinsdag t/m zondag 12:00 uur tot 17:00 uur

Etage A.Hein (geen toegang)

Dorpsstraat

8171 CD Vaassen

“Divers”

Colofon

Idee en realisatie: Stichting Vaassen Historie en Stichting Broken Wings

Redactie: Gerrit Kamphuis, Hermien Schellenberg en Silvie Kamphuis

Vormgeving en ontwerp: Steven Scholten

Druk: Drukwerkdeal Deventer

Fotografie en bewerking:

De stichtingen hebben voor deze uitgave gebruik mogen maken van foto's uit privé collecties

